

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Железняк М.Г., Іщенко О.С.

Країни світу і Україна: енциклопедія: у 5 т. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; гол. ред. А.І. Кудряченко. – К.: «Фенікс», 2017. – 564 с.

Визначення місця країни у світовій системі координат – одне з фундаментальних завдань науковців у галузі історичних наук. Встановлення місця України, що активно інтегрується у європейський і загалом світовий простір, є особливо важливим й актуальним завданням вітчизняної науки. Осмислення історії власної країни, сучасного стану її розвитку, міжнародних орієнтирів тощо неможливе без апелювання до аналізу історичного досвіду інших держав. Тому дослідження широкої палітри історії та сучасного розвитку країн світу, світових соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень належать до нагальних проблем української гуманітаристики. Енциклопедичний підхід у дослідженнях такого характеру є вельми показовим, оскільки представлення подібної інформації у форматі фахових енциклопедій слугує зазвичай маркером відповідного етапу на шляху розв'язання порушених проблем.

Наприкінці 2017 р. вийшов друком перший том енциклопедії «Країни світу і Україна» (Київ, видавництво «Фенікс»; науковий редактор тому – Андрій Бульвінський, голова редколегії енциклопедії – Андрій Кудряченко), над підготовкою якого працювали фахівці Інституту всесвітньої історії НАН України та інших установ. Том приурочено до 100-річчя НАН України та 25-річчя діяльності Інституту. Роботу над енциклопедичним проектом було розпочато кілька років тому¹. За мету поставлено 5-томним енциклопедичним виданням ґрунтовно й систематизовано експлікувати український погляд на історію й сучасний стан розвитку всіх країн світу, а також окреслити історичну глибину і змістовну наповненість відносин України та її народу з іншими країнами й народами світу.

Уважаємо, що ідея створити таку енциклопедію є актуальною. Для України, яка відносно недавно відновила свою державну незалежність, нагальними завданнями постали подолання історичних міфів та концептуальних стереотипів щодо нашої країни у свідомості представників інших держав світу. Адже навіть у Німеччині та Франції, з якими зв'язки нашого народу сягають глибини віків, чимало освічених людей недостатньо диференціюють Україну, її

¹ Укладання першого тому енциклопедії здійснено відповідно Постанови Президії НАН України № 217 від 23 вересня 2015 р.

національні інтереси від інших країн пострадянського простору. Тому надто важливим постає завдання випрацювання власного погляду на всесвітню історію та місце України в ній, подолання ідеологічно залежних парадигм трактування процесів всесвітньоісторичного поступу, його визначальних віх, які домінували в недалекому минулому в історичному дискурсі.

Перший том рецензованого видання присвячено країнам Північної, Західної і Південної Європи та названо «Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа». Без сумніву, він є компендіумом цінних фундаментальних академічних знань із широкого спектру питань про держави Європи, їхній історичний розвиток і сучасне функціонування; особливості еволюції державотворчих процесів, суспільно-політичних систем, відповідні засади соціально-економічного зростання; історію розвитку взаємовідносин з нашим народом і сучасною українською державою. Особливість енциклопедії – розлогість її статей, що дозволяє в науково виваженому вигляді докладно й об'єктивно подати українське бачення європейських країн та місце України у всесвітній історії. Заслужує на увагу те, що країни представлено крізь призму українського світобачення. Тож віднині маємо солідне академічне джерело такої інформації українською мовою.

За змістом видання належить до галузевих енциклопедій², а серед найприкметніших галузей – всесвітня історія, географія, історія України, міжнародні відносини і зовнішня політика держави. Структурно видання є тематичною (систематичною) енциклопедією, оскільки статті подано не за алфавітним, а тематичним принципом; а характер статей – нетипово розлогий для алфавітних видань. Провідний тематичний концепт енциклопедії, що постає ключовою одиницею видання – країна. Автори даний концепт тлумачать, з одного боку, як територію, що становить єдність із поглядом історії, населення, природних умов тощо, і з іншого – як державу.

Власне кажучи, перший том енциклопедії складається з трьох тематичних розділів – «Країни Північної Європи», «Країни Західної Європи» і «Країни Південної Європи», які своєю чергою сукупно – із 28 статей, кожна з яких відповідає окремій країні. В межах кожного тематичного розділу статті розміщено за алфавітом. Зазначимо, що укладачі енциклопедії взяли за основу авторитетний принцип групування країн, прийнятий в ООН. Проте, на нашу думку, таке групування для пересічного українського читача енциклопедії дещо нетипове і незвичне. Адже у першому томі читач не знайде статей про такі країни, як Албанія, Сербія, Хорватія, Македонія, Болгарія, що зазвичай асоціюються в українців передусім із країнами Південної Європи.

Інформацію про кожену країну презентовано за багатьма позиціями, серед них: назва держави, перші згадки про народ/країну, коротка історія, віхи

² Галузевими називаємо енциклопедії, присвячені певній галузі знань чи окремому виду діяльності людини.

територіального облаштування та економічного розвитку, кількісний, етнічний та релігійний склад населення, державна та поширені мови, державний та конституційний устрій, історичні зв'язки з Україною до 1991 р. і у період її незалежного сходження, об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО, шедеври документальної та культурної спадщини тощо (загалом понад 30 позицій).

Кожна стаття складається з назви, основного змісту, структурованого відповідно до уніфікованих редакцією позицій (їх слушно виділено за підзаголовками), списку джерел (посилань) – електронних ресурсів і фахової літератури, а також вказується автор/автори статті. В середньому одна стаття охоплює 20 сторінок тексту книги, до того ж більшість статей мають приблизно однаковий обсяг. Водночас найбільші країни – Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія, з огляду на їх географічний розмір, глибину історії та масштабні системні перетворення повоєнного часу, характеризуються значно більшим обсягом. Натомість окремі найменші країни, зокрема Андорра, Ліхтенштейн та Сан-Марино, об'єктивно порушують цю статистику.

Всі статті містять також іконографічний матеріал: 1) контурно-географічне зображення країни з виділенням столиці; 2) контурно-географічне зображення країни на тлі найближчих (сусідніх) країн. Особливо помітно, що відповідні зображення не мають підписів, і це певним чином порушує усталеність підготовки енциклопедичних видань, незважаючи на те, що зміст зображень зрозумілий без текстового супроводу. Окрім цього, вважаємо, видання суттєво виграло б від того, якби статті про країни містили декілька додаткових світлин із зображенням знакових для них ландшафтів, об'єктів архітектури тощо. Це, зокрема, унаочнило б ті розділи статей, які присвячено об'єктам світової спадщини, шедеврам культурного надбання.

Варто звернути увагу на певні мовноправописні новації. Наприклад, країну *Сан-Марино* позначено як *Сан-Маріно*, *Португалія* – як *Португалія*, слово *скандинавський* перманентно подано як *скандінавський* тощо. Таке слововживання контрастує з усталеними нормами української літературної мови. З цього приводу в передмові зазначено, що суттєвою проблемою, з якою зіткнувся авторський колектив під час підготовки енциклопедії, є недосконала у вітчизняній науці система правописання іноземних географічних назв українською мовою, позаяк не дає чітких відповідей на багато практичних питань. Відтак наголошено, що написання географічних назв у енциклопедії здійснено відповідно до Інструкцій та Правил передавання українською мовою географічних назв і термінів відповідних країн світу, підготовленими Державним науково-виробничим підприємством «Картографія» у 2006 р. (Міністерство екології та природних ресурсів України). Однак, на нашу думку, творці видання, орієнтуючись на широке коло читачів, мали б керуватися положеннями, які не суперечать «Українському правопису» як чинному державному мовному стандарту.

Загалом поділяючи твердження головного редактора у передмові про те, що видання «Країни світу і Україна» є першою вітчизняною фундаментальною енциклопедією, подібною до спеціалізованих енциклопедичних видань про країни світу Великої Британії, Росії, Франції тощо, варто зауважити таке. Серед здобутків вітчизняної енциклопедистики є довідкове видання «Країни світу», яке уклали Іван Дахно і Сергій Тимофієв (надруковано у 2004 р., перевидано у 2007 р. та 2011 р.). В ньому, як відомо, подано у стислій формі відомості про територію, населення, державний устрій, історію, природно-ресурсний потенціал, туристичні об'єкти понад 250 країн світу. Існує також енциклопедичний довідник під аналогічною назвою «Країни світу», укладений Наталією Чумасловою й надрукований у 2008 р. у харківському видавництві «Школа» (перевидано у 2009 р.), який містить різні відомості про політичний устрій, цікаві факти про історію, економіку, населення тощо. Тож рецензована праця «Країни світу і Україна» – не єдина серед енциклопедично-довідкової вітчизняної літератури з відповідної ланки знань. Проте за широтою охоплення проблематики й представлення інформації про особливості історичного розвитку країн світу та зв'язків українського народу, його держави із цими країнами в історичній ретроспективі (принаймні, що стосується рецензованого тому), її дійсно можна вважати першою в Україні.

Поступається рецензованій енциклопедії і 20-томне видання «Страны и народы», що виходило наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. в колишньому СРСР, яке попри заідеологізованість було важливим та цікавим джерелом про світ з того боку «залізної завіси». У ній також приділено належну увагу передовому досвіду державотворення зарубіжних країн. Зберігаючи об'єктивність, необхідно згадати, що і в «Енциклопедії сучасної України», але значно стисліше (що й зрозуміло з огляду на тип видання), представлені країни світу та історичні й сучасні зв'язки України з ними.

Порівнюючи перший том енциклопедії «Країни світу і Україна» з названими вище довідниками й словниками, зазначимо, що рецензоване видання розширює знання про історію, особливості розвитку та сучасний стан описаних країн; а зображення в ній України як міжнародного учасника всесвітньо-історичних (геополітичних) процесів є інноваційним сегментом довідкової інформації у галузевих виданнях означеного профілю.

Схарактеризувати енциклопедичне видання «Країни світу і Україна» комплексно й всебічно можливо на підставі предметного аналізу всіх п'яти томів. Доки світ побачив лише перший том цієї праці, але вже можемо констатувати, що енциклопедія «Країни світу і Україна» є здобутком української галузевої енциклопедистики, а також свідченням нового етапу в розвитку наукових студіювань закономірностей історичного розвитку країн світу, взаємодії культур і соціумів у вимірах всесвітньої історії та місця українського народу й нашої держави у світових культурно-цивілізаційних процесах.